

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
LATVIEŠU LITERĀTŪRAS KATEDRA

Ar rokraksta tiesībām

OJĀRS LĀMS

*LATVIEŠU EPOSS:
CILME UN FUNKCIONALITĀTE*

Disertācijas kopsavilkums
filoloģijas doktora grāda iegūšanai

RĪGA 1993

6/18050

UNIVERSITY OF LATVIA
DEPARTMENT OF LATVIAN LITERATURE
All rights reserved

OJĀRS LĀMS
LATVIAN EPIC:
GENESIS AND FUNCTIONALITY

Summary of dissertation
for the degree of Dr Philol (PhD)
RIGA 1993

ЛАТВИЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ЛАТЫШСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
На правах рукописи

ОЯРС ЛАМС
ЛАТВИЙСКИЙ ЭПОС:
ПРОИСХОЖДЕНИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ

Резюме диссертации
на соискания научной степени доктора филологии
РИГА 1993

*Disertācijas aizstāvēšana notiks 1993.gada 1.dec.
plkst. 15 LZA Literatūras, folkloras un mākslas
institūta Habilitācijas un promocijas padomes
atklātā sēdē Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 12.stāva
zālē.*

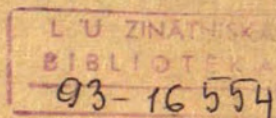
Recenzentes:

Dr.h.philol. V.Vāvere

Dr.philol. V.Čakare

Dr.philol. S.Viese

*Ar disertāciju var iepazīties LZA LFMI,
Turgeņeva ielā 19, 1309. telpā.*

IEVADS

Pagājušajā gadsimtā no feodālās zemnieku sētas nākušajam latviešu inteligentam bija jāatrod savas garīgās pastāvēšanas koordinātes. Gan jaunlatvieši, gan tautiskie romantiķi savas personības brīvas pastāvēšanas un attīstības iespējas redzēja ciešā kopsakarībā ar nācijas tapšanas un uzplaukuma ideāliem. Literatūrā šie centieni koncentrējās latviešu eposa meklējumos un literārā veidošanā.

A.Pumpura radītais "Lāčplēsis" ir kondensējis sevī visas būtiskākās laikmeta atziņas un vērtības, kas guvušas nepārejošu nozīmi un saglabājušas savu aktualitāti vēlākajos laikos. A.Pumpura darbs ir guvis pienācīgu zinātnisku izpēti un novērtējumu, bet dinamiskais, sazarotais eposa tapšanas process, kura apzinātie sākumi sniedzas 18.gadsimtā, bet ietekmes un atspulgušos joprojām reflektē arī mūsdienu literatūra un māksla, palicis otrā plānā.

Reiz kļuvis par nacionālas identitātes simbolu, eposs atkal un atkal aktualizējas gan ideju, gan simbolisku nozīmi ieguvušu tēlu un sižetu, gan formas un stila aspektā.

D i s e r t ā c i j a s m ē r ķ i s ir izsekot latviešu eposa tapšanai, aplūkojot un analizējot visus nozīmīgākos literārāros mēģinājumus radīt nacionālu

eposu, novērtējot un izpētot dažādo variantu un teorētisko priekšstatu savstarpējo saistību, ietekmi uz A.Pumpura veikumu un vispārējo literatūras procesu, kā arī pētīt eposa funkcionēšanu 20.gadsimta latviešu dzīvē un kultūrā.

Disertācijas teorētisko pamatu veido analītiski kritiska un sintētiska dažādu skolu un virzienu literatūrzinātnieku, folkloristu un estētiķu atziņu apguve. Būtiskākais teorētiskais atbalsts darba izstrādāšanā attiecināms uz tādiem zinātniekiem kā B.Beks, V.Kers, N. un H.Čadviki, S.Baura, L.Honko, A.Veselovskis, E.Mejetinskis, M.Bahtins u.c.

No latviešu zinātniekiem, kas vispārējo epospētniecības ainu papildinājuši ar centieniem izprast un atklāt latviešu eposa nacionālo specifiku minami Kr.Ancītis, A.Goba, J.Kursīte, J.Rudzītis, V.Vāvere, S.Viese u.c.

Pamatmetodes disertācijas izstrādāšanā ir vēsturiski ģenētiskā un vēsturiski funkcionālā, jo ar šo metožu palīdzību vissekmīgāk iespējams atklāt vēsturiskās realitātes un kultūrapziņas savstarpējo ietekmju procesu, kura spilgta un zīmīga sastāvdaļa ir arī latviešu eposa daudzveidīgā, dinamiskā tapšana un funkcionēšana.

Disertācijas jaunieneseums. Pētījumā pirmoreiz latviešu literatūrpētniecībā ir analītiski

vērtētas eposa ģenēzes dažādu aspektu kopsakarības. Par jaunienesumu uzskatāms arī eposa funkcionalitātes vērtējums gan saistībā ar jaunu mākslas darbu tapšanu, gan arī ideoloģiska izmantojuma aspektā.

Disertācijas aprobācija un praktiskā nozīme. Disertācijas atziņas izteiktas gan zinātnisku konferenču priekšlasījumos, gan publikācijās, gan lekcijuursos un spekkursos Latvijas Universitātes studentiem:

I. Publikācijas:

1. Tautiskais romantisms vērtējumu krustugunīs // Izglītība.-1991.-13.nr. (0,5 l.)

2. "Augsti nolūki. Daiļuma gars" // Izglītība.-1991.-19.nr. (0,7 l.)

3. Latviešu eposa meklējumu laikmets // Baltu filoloģija II.-1992.-24.-33.lpp. (0,3 l.)

4. Kritiskas pārdomas par marksistisko tautiskā romantisma attīstības izpratni // Baltu filoloģija IV. (iesniegts), (0,4 l.)

5. Nacionālās identitātes meklējumi A. Niedras daiļradē // Karogs.-1993.-5.nr.-172.-182.lpp. (0,8 l.)

6. Rainis un eposs // Raiņa un Aspazijas gadagrāmata - 1994. (iesniegts), (1 l.);

II. Priekšlasījumi zinātniskās konferences:

1. Tautiskā romantisma attīstības izpratne latviešu literatūras vēsturē gadsimta garumā // LU Latviešu literatūras katedras rīkotajā konferencē

"Latviešu literatūras virzieni un žanri, 19.gadsimta 80.gadi"(1991);

2.Rainis un eposs // RLMVM konferencē "Netradicionālu ceļu meklējumi Raiņa pētniecībā"(1992);

3.Nacionālās identitātes meklējumi A.Niedras daiļradē // LU konferencē "Andrievs Niedra - rakstnieks un politiķis"(1993);

4.Latviešu nacionālais eposs: teksts un performance. Daži A.Pumpura "Lāčplēša" recepcijas aspekti // LU Latviešu literatūras katedras rīkotajā konferencē "Latviešu literatūras virzieni un žanri 20.gadsimta sākumā"(1993);

5.J.Lautenbahs - folklorists un dzejnieks // K.Barona memoriālā muzeja rīkotajos K.Barona piemiņas lasījumos(1993);

III.*Lekciju kursi un speckursi LU:*

1992./93. un 1993./94. mācību gadā filoloģijas studentiem ir nolasīts speckurss "Latviešu eposs";

kā arī lasītas lekcijas un vadīti semināri literatūras vēstures kursos.

Disertācijā ietvertais materiāls un secinājumi ir izmantojami gan citās augstskolās, gan arī vidusskolās, gan varētu rosināt veikt pētījumus citos literatūras un nacionālās identitātes kopsakarību aspektos.

Disertācijas uzbūve. Darbs sastāv no

ievada, četrām nodaļām, nobeiguma, avotu un palīgliteratūras saraksta. Disertācijas ievadā formulēta pētījuma aktualitāte, mērķis un uzdevumi, komentēta darba metode, dots ieskats disertācijas struktūrā.

Pirmajā disertācijas nodaļā dots ieskats dažos būtiskākajos eposa teorijas jautājumos latviešu eposa kontekstā. Uzmanība koncentrēta uz jautājumiem, kas palīdz izprast parādības būtību, tās vēsturisko un aktuālo nozīmību, eposa saistību ar nacionālās ideoloģijas un literatūras attīstību.

Otrajā nodaļā skatīti latviešu folkloras materiāli no eposa potenču viedokļa, kā arī analizēts eposa meklējumu laikmets latviešu kultūras vēsturē 19.gadsimtā.

Trešajā nodaļā aplūkoti "tautas un dzejnieku kopdarbi", kas ir dažādu ieviržu literāras folkloras materiālu interpretācijas.

Ceturtā nodaļa veltīta A.Pumpura sacerētājam eposam "Lāčplēsis" un šī eposa, tā tēlu un sižetu nozīmei nacionālās kultūras tālākajā attīstībā.

I n o d a ļ a

IESKATS EPOSA TEORIJĀ

Daudžu paaudžu pētnieki ir centušies atrast vienojošu definīciju eposam. Tomēr enciklopēdiska tieksme pēc universāli apkopojošas jēdziena izpratnes

nespēj izskaidrot eposa fenomenu, kas vienā žanriskā aplocē sasaista gan arhaiskos pirmatnējas sabiedrības ideālus atspoguļojošus eposus, gan cēlās un varonīgās viduslaiku poēmas, gan arī 19.gadsimtā tapušos nacionālo literatūru sacerējumus.

Eposs reizē gan paceļ cilvēku pāri ikdienai, gan ļoti konkrēti to veido, dodot vitālus spēkus eksistencei. Eposa uztveres aspektā būtiska iezīme ir performance, kas nodrošina klausītāju suģestīvu iesaistišanu eposa darbībā. Eposs ir grupas (etniskas, nacionālas, reliģiskas) identitātes veidotājs un nodrošinātājs, tāpēc tā mērķis ir veidot kolektīvas zināšanas, kuras būtu, no vienas puses, šīs grupas ideoloģisko vērtību nesējas, bet no otras puses tās iedzīvinātu klausītājos caur eksaltāciju, apliecinot grupas atšķirīgo identitāti un vēlēšanos realizēt šo atšķirību. Respektīvi eposs ir ne vien literāra parādība, bet civilizācijas fenomens.

Civilizācijas vēsturē eposa realizācijas formas ir bijušas dažādas un daudzveidīgas. Eposa tipoloģiju var veidot pēc dažādiem kritērijiem, balstoties uz formas, satura vai funkcionēšanas specifiku. Kā universāls princips eposa tipoloģijas meklējumos pasaules pieredzē iezīmējas antonīmisku jēdzienu pāru lietojums: primārs/sekundārs, orāls/literārs, folklorisks/literārs, mitoloģisks/vēsturisks.

Savdabīga nozīme un vieta kultūras vēsturē ir literārajiem eposiem (Vergīlijs, Taso, Kamoīšs).

II nodaļa

EPOSS UN LATVIEŠU FOLKLORA

1. Tautas dziesmu episkās iezīmes

Latviešu folkloristu attieksmē pret eposu redzama spilgti izteikta robežšķirtne, kuru iezīmē plašās folkloras vākšanas kampaņas rezultāti, kas nāk klajā 20.gadsimta sākumā. Savāktajos materiālos nav plašu episkās dzejas sacerējumu, tāpēc eposa jautājums faktiski pazūd no 20.gadsimta folkloristu redzes loka. Taču tādēļ vien, ka latviešu folkloras vākumos nav plaša apjoma episku dziesmu, nevajadzētu latviešu senčus uzskatīt par episki nespējīgiem.

Latviešu plašajā īso dziesmu klāstā uzmanību piesaista divas garāku dziesmu kopas, kuras varētu grupēt divās daļās:

- 1) dziesmas, kas saistītas ar kāzām, precībām,
- 2) mitoloģiska rakstura dziesmas, kas centrējas ap "debesu kāpņu" motīvu.

Kāzu dziesmu iekšējā struktūra būtiski atšķiras no īsajām dziesmām. Ciklam raksturīgs neparasts dialogisms un dramaturģisms. Ar kāzu dziesmām robežojas vairākas garas dziesmas, kas vēsta par līgavas iegūšanu. Būtisks trūkums šīm dziesmām, eposa prizmā skatoties, ir izteikta varoņa trūkums. Taču šāds varonis ir raksturīgs dziesmās par garo pupu. Šajās dziesmās ir neparasti dinamiska sižetiskā

darbība: varoņa sastapšanās ar mitoloģiskām personām, mirušiem vecākiem, triju pasaulu (debesis, zeme, veļu valsts) apmeklēšana, mītiska ciņa, mītiskas kāzas. E.Zicāns šīs dziesmas saistīja ar gadskārtu auglības rituālu un Saules kultu, taču katra no dziesmu sižetiskajām epizodēm atsedz kādu būtisku senā cilvēka pasaules uzskata daļu, tāpēc grūti tās apvienot vienā mītā, šajās dziesmās samanāms vesels mītu komplekss. Dziesmām par garo pupu nav nekādas kalendāras piesaistes, tāpēc apšaubāma liekas to iekļaušana auglības gada ritā.

Lai arī episkuma iezīmes tautas dziesmās ir fragmentāras, tomēr šķiet, ka slēptā, arhetipiskā veidā senie folkloras slāņi ir ietekmējuši 19.gadsimta cilvēkus viņu centienos radīt eposu.

2.E p o s a m e k l ē j u m u l a i k m e t s

Jaunlatviešu laiks pēc savas garīgās būtības ir īsts varoņu laiks latviešu tautas vēsturē, bet varoņu laiks - tas ir eposa laiks. Jaunlatvieši un viņu ideju pārmantotāji nākošajos gadu desmitos centās sasiet varmācības un apspiestības gadus pārrautos dzīves pavedienus, starp kuriem, viņuprāt, noteikti bija jābūt arī episkās tradīcijas dzīparam.

Jau 18.gadsimta beigās vācu autori T.G.Hipelis un G.H.Merķelis savos darbos runā par iespējamām latviešu episkām dziesmām. G.H.Merķeļa viedoklis, ka šīs dziesmas gājušas bojā nelabvēlīgās vēstures

dēļ, atstāja nozīmīgu iespaidu uz vēlāko gadu desmitu latviešu folkloras pētniekiem.

Jau pirmajos jaunlatviešos nebija vienprātības par latviešu episko mantojumu. J.Zvaižgnīte uzskatīja, ka tas zudis, bet J.Alunāns bija pārliecināts, ka episki folkloras materiāli atrodami tautas vidū. Īpašu aktualitāti eposa jautājums iegūst 70.gadu sākumā. Presē tiek popularizēta somu un igauņu pieredze un uz līdzvērtīgām aktivitātēm aicināti paši latvieši. Līdzās cerībai, ka eposs varētu tikt atrasts, aizvien plašāk nostiprinās doma par dziesmu zudumu. Jaunas nianšes sabiedriskajā domā ienes J.Sproģa un vairāku vācu autoru uzskati par latviešu "lirisko raksturu", kura dēļ tiem nekad nav bijis episku dziesmu. Vēl vienu savdabīgu aspektu eposa meklējumiem piedod J.Lautenbaha aktīva iesaistīšanās kultūras un literatūras dzīvē, jo viņš propocnē viedokli, ka eposs nav zudis, bet sabrucis sīkās vienībās, kuras savācot un apkopojot, iespējama eposa restaurācija.

Kopumā novērtējot 19.gadsimtam raksturīgos episko dziesmu meklējumus, jākonstatē - lai gan tie nevainagojās ar panākumiem folkloristikas aspektā, tiem bija būtiska nozīme latviešu nacionālās kultūras tapšanā. Eposa ideja meklēja manifestēšanās iespēju un atrada to pirmās latviešu nacionālās literatūras dzejnieku paaudzes daiļdarbos.

III nodaļa

LATVIEŠU LITERĀRAIS EPOSS

1. Tautas un dzejnieka kopdarbības ideja

Idejas realizētāji

Ideja par latviešu piederību pie "episkām" tautām nacionālās atdzimšanas laikā kļuva par tādu kā goda lietu, kas apliecinātu tautas vērtību. Taču folkloras dotumi neatbilda tautisko censonu vēlmēm, tāpēc radās domas par tautas un dzejnieku kopdarbību.

Auseklis un A.Pumpurs dzejā un publicistikā formulē tautiskā romantisma idejisko programmu - seno dzejas tradīciju atjaunošana. Arī vairāki vecākās paaudzes dzejnieki - F.Mālbergs, E.Dinsbergs, kas savā pasaules skatījumā bija tuvāki veclatviski kristietiskajām tradīcijām, nepaliek vienaldzīgi pret episkās dzejas atjaunošanas idejām.

Vairākus gadu desmitus dzejas procesā nozīmīgu vietu ieņem liroepiski sacerējumi, kas gan sižetiski, gan poētiski balstās folkloras tradīcijās. Latviešu literārā eposa laikmets ir periods pagājušā gadsimtā apmēram 25 gadu garumā no 60.gadu vidus līdz 90.gadu sākumam. Šajā procesā piedalījušās apmēram trīs dzejnieku paaudzes, sākot ar veclatviskajiem E.Dinsbergu, F.Mālbergu, beidzot ar E.Zeibotu un Sudrabu Edžu, kuri eposa meklējumu procesu sasaista ar modernās poēmas veidošanos.

Vēl 20.gadsimtā eposa ideja nodarbina arī Raini. Nozīmīgāko ieguldījumu devuši tautiskie romantiķi Auseklis, A.Pumpurs, J.Lautenbahs. Eposa radīšanas mēģinājumu process iezīmējas divos līmeņos - īsos balādiska rakstura teiku pārdzejojumos un plaša rakstura eposa projektos, par kādiem varētu uzskatīt četrus dažāda stilistiska rakstura, tematiskas un idejiskas ievirzes darbus - F.Mālberga "Staburagu un Liesmu", E.Dinsberga "Rozes Maiju", A.Pumpura "Lāčplēsi", J.Lautenbaha "Niedrišu Vidvutu".

2.Īsās episkās formas

("Eposgabali")

Dzejnieki, kuru plānos bija eposa poētiskas koncepcijas, gatavojoties savām lielajām iecerēm, vispirms laida klajā lielu skaitu teiku un pasaku motīvu apstrādājumus dzejā. Īpaši ražīgs šajā jomā bijis Auseklis, kuram arī bijis nodoms eposa sacerēšanā. Visas viņa teikas ir priekšdarbi iecerētajam, plašajam darbam "Dzintaria", no kura ir saglābāties neliels plāna uzmetums.

Visiecientākie folkloras materiāli dzejnieku daiļradē ir etioloģiskās un kosmogoniskās dziesmas un teikas. Tās vislabāk noder cildenas pagātnes tēlojumam. Līdzās mitoloģiskajiem motīviem gan Ausekļa, gan dažu citu autoru darbos ir historizēta rakstura motīvi. Tie saistīti ar vēstures hronikās minētiem senlatviešu valdniekiem. Tieši šajos darbos parādās atšķirības

pasaules skatījuma ziņā starp dažādu paaudžu dzejniekiem. Kristīgi orientētā F.Mālberga teikā "Jerzika" pagāniskā senlatviešu valsts tiek interpretēta kā māņticības un ļaunuma perēklis, kas ir pilnīgi pretēji tautiskā romantisma tradīcijām.

Lielākajai daļai īso episko sacerējumu ir tikailiteratūrvēsturiska nozīme estētiskās kvalitātes ziņā, taču eposa procesa kontekstā tiem ir būtiska nozīme, jo šādā veidā notika eposa motīvu atlase un aprobācija.

3.F.Mālbergs un E.Dinsbergs - eposa veidošanas celmlauži

F.Mālberga poēma "Staburags un Liesma", publicēta 1868.gadā, ir pirmais darbs, kura sižets, tēlu sistēma, struktūra veidota pietuvināti eposa principiem. Pasaules radīšana, latviešu izcelšanās, cīņa ar svešzemniekiem - šīs trīs epizodes veido "Staburaga un Liesmas" episko pamatu, taču tām pietrūkst organiskas vienotības, kas izpaužas, pirmkārt, varoņa trūkumā, jo Staburags sentimentālā rakstura dēļ par tādu uzlūkojams tikai nosacīti, otrkārt, iekšējas loģikas un stila vienotības trūkumā. Arī tautas teikas, tradīcijas un ticējumi nav izmantoti pārliecinoši, darbā dominē paša autora diezgan shematiskās fantāzijas pabālā poētiskā ietērpā. Tomēr ķeršanās pie šī plašā darba, tā struktūras izveide liecina, ka F.Mālbergam ir bijis priekšstats par eposa tradīcijām un ka viņš gribējis tās realizēt latviešu literatūrā, tomēr tālāk par

priekšdarbiem, kas noder nākošo paaudžu dzejnieku darbiem, viņš nav ticis.

E.Dinsberga pieeja eposa izveidei ir atšķirīga no F.Mālberga. E.Dinsbergam priekšstats par eposa prasībām bija, jo viņš tika tulkojis gan Miltonu, gan Homēru, tomēr, sacerot latviešu eposa variantu, viņa pieeja izvēlētajam materiālam ir sentimentālās mīlestības dzejas tradīciju garā. Poēmas "Maijas Roze" centrālā varone ir nelaimīga mīlētāja un viss konflikts risinās ap viņas pārdzīvojumiem. Lai radītu episku skanējumu, E.Dinsbergs izmantojis franču (provansiešu) dzejnieka F.Mistrāla lietoto dubultās struktūras paņēmieni, sižeta pamatlīniju papildinot ar vēstījumu par tautas pagātni, taču vēsturi un folkloru E.Dinsbergs skata nevis tautiskā romantisma interpretācijas, bet veclatviskās kristīgās didaktikas gaismā. E.Dinsbergu eposs interesēja nevis kā nacionālās idejas apliecināšanas iespēja, bet kā ceļš uz literatūras žanrisku daudzveidošanu.

Pirmie divi eposa mēģinājumi latviešu literatūrā pierāda, ka jaunajai idejai ir nepieciešami jauni spēki. Vecās paaudzes dzejnieki savā daiļradē nespēj realizēt jaunā laika idejas.

4.J.Lautenbaha episkā daiļrade - mitoloģiskā sabrukuma konceptijas realizācija

Tautiskā romantisma attīstībā diezgan ātri iezīmējās lūzuma punkts, kad atrastās mākslinieciskās vērtības

netiek vairs pārradītas, bet izmantotas un atdarinātas. J.Lautenbaha liriskajai dzejai gandrīz pilnībā raksturīgs poētisks tēlu epigonisms, taču ar savu episko dzeju J.Lautenbahs piedāvā jaunu savdabīgu modeli episkās dzejas veidošanā un tas ir balstīts arhaiskās epikas atdzīvināšanas idejā.

J.Lautenbaha nopietna ienākšana literatūrā saistīta ar 1880.gadu, kad pirmie tautiskie romantiķi ir pieklusuši, Auseklis jau miris, arī pašā sabiedrībā valda relatīvs miers un apmierinātība ar saniegtu, tāpēc orientācija uz arhaiku rada zināmu interesi.

J.Lautenbahs bija pārliecināts, ka vienīgi no folkloras var veidoties modernā literatūra. Ne visiem J.Lautenbaha orientācija bija pieņemama. M.Kaudzīte un T.Zeiferts iebilst arhaiskas restaurācijas centieniem, uzskatot, ka modernajam cilvēkam tie maz ko var dot. J.Lautenbahs konsekventi turpina aizstāvēt un arī realizēt savu arhaiskā eposa rekonstrukcijas ideju, būdams pārliecināts, ka tā ir visdrošākais pamats nacionālās kultūras tapšanā. J.Lautenbaha episkie darbi "Zalkša līgava", "Dievs un Velns", "Niedrīšu Vidvuts" - iezīmē episko restaurācijas mēģinājumu trīs būtiskas pakāpes.

"Zalkša līgavu" J.Lautenbahs ir veidojis kā Saules mīta attēlojumu, taču viņa veidotajā tekstā iecerētās mītiskās sakarības ir grūti pamanāmas. Poētiskais risinājums ir prozaisks. Jauns solis J.Lautenbaha centienos ir 1885.gadā izdots "eposgabals" "Dievs un Velns". Apmēram puse no "Dieva un Velna"

apjoma ir nepārveidotas mitoloģiskās dainas par Sauli, Mēnesi, Dievu, kuras tiek papildinātas ar dzejas valodā pārceltām teikām par Dieva un Velna sacensību pasaules iekārtošanā. Estētiskā ziņā šo varētu uzskatīt par veiksmīgāko J.Lautenbaha daiļdarbu, episko ieceru ziņā, kā to atzīst autors, tam ir fragmenta nozīme. Par J.Lautenbaha mūža darbu uzskatāms 24 dziedājums plašais "Niedrišu Vidvuts", kas iznāk 1891.gadā ar apakšvirsrakstu "Varenu vīru darbi Latvijas senatnē". Apvienojot visus tolaik zināmos folkloras materiālus, J.Lautenbahs uzskatīja, ka viņam izdevies restaurēt senlatvisko pasaules skatījumu. Dažādie materiāli tomēr apvienoti diezgan mehāniski, kas rada gan laika, gan telpas, gan episkā varoņa realizācijas nekonsekvences.

J.Lautenbaha eposa meklējumi nevainagojās panākumiem, bet ir pieminami mūsdienās vismaz divu būtisku aspektu dēļ. Pirmais no tiem saistāms ar A.Pumpura eposa tapšanas kultūrkontekstu, otrais aspekts ar etniskās senvēstures aktualizācijas iespējām nacionālās identitātes tapšanā. Transformatīvu atbalsi J.Lautenbaha centieni gūst 20.gadsimtā E.Brastiņa vadītajos senlatviešu reliģijas atjaunošanas mēģinājumos.

5.Rainis un eposs

Trīs nepabeigti, bet publicēti darbi Raiņa daiļradē tiek saukti par eposiem, un tie ir - "Epus 1905", "Septiņi malēnieši" un bērniības eps "Saules gadi". Starp Raiņa

rokrakstiem saglabājušās piezīmes un uzmetumi vēl vairākām eposa iecerēm. Raiņa eposa izpratne ietver sevī gan novatoriskus centienus šādā formā atspoguļot cilvēka, mākslinieka un sabiedrības attiecības modernajā laikmetā, gan tautiskā romantisma laikmeta tradicionālo viedokli par eposu. Plaši Rainis iecerējis eposu par 1905.gadu, tomēr laikmeta nenobeigtība, ideoloģiskā saskaldītība neļaujas vienoties eposa veselumā, bet veselums un nobeigtība ir eposa pasaules skatījuma pamats. Rainim, srādājot pie 1905.gada epa iecerēm, radās doma par nacionālu eposu, t.i., par tādu darbu, kas spēj būt nozīmīgs nacionālās identitātes apliecinātājs. 1917.gadā Rainis fiksējis domu, ka latviešu epum jābūt visāriešu epum. Galvenās sižetiskās un idejiskās līnijas viņš redz šādos motīvos: Dievs un Velns, pasaules radīšana, Saules teikas, nāves valsts, viņsaule, Saule un viņsaule.

Vēlāk Rainis izvirza ideju par divu eposu uzrakstīšanu, atbilstoši grieķu tradīcijai. Uz tautas dziesmām bāzēts eposs būtu veltīts sievietes liktenim, uz teikām bāzēts - vīrieša varonībai. Daudz Rainis domājis par iecerēto eposu tehniku, studējis un analizējis citu tautu paraugus, arī iepriekšējo paaudžu latviešu dzejnieku darbus. Iecerētā eposu diptiha sakarā interesanta ir Raiņa doma šo darbu radīt ne lasāmu, bet dziedamu. Tas liecina, ka Rainis ir izpratis eposa tradīciju kolektīvās sugestijas būtību.

Paralēli domai par mītisku eposu diptihu, Rainim rodas iecere veidot vēsturiski orientētu eposu, kura sižetiskie notikumi risinātos 13.gadsimtā krustnešu agresijas laikā. Galvenā varoņa tēlā Rainis iecerējis apvienot zemgaļu valdnieku Nameju un leģendāro lībiešu varoni Imantu. Dažos uzmetumos Rainis veido vienu sintētisku tēlu, citos - divus tēlus - viens ciņas sācējs, otrs turpinātājs. Tomēr ne šo, ne agrāk iecerēto mītisko eposu Rainis neuzraksta. Laikmets acīmredzot prasa citas mākslinieciskas formas. Tomēr Raiņa nopelni nacionālā eposa tapšanā ir būtiski, jo dramaturģiskajā daiļradē viņš kļuva par A.Pumpura episkā mantojuma aktualizētāju.

IV nodaļa

LATVIEŠU NACIONĀLAIS EPOSS

1.A.Pumpura eposa koncepcija

Ne viens no līdz šim aplūkotajiem literārajiem eposa izveides mēģinājumiem nav cerēto mērķi sasniedzis un nav kļuvis par būtisku nacionālās identitātes apliecinājumu. Publicēšanas brīdī uzņemti ar interesi un atsaucību, laika gaitā aktualitāti zaudējuši gan no idejiskā, gan estētiskā viedokļa, mūsdienās tie uzlūkojami par kultūrvēsturiskām procesa liecībām. Motīvu, tēlu, un sižetisko epizožu aprobācijas un atlases aspektā daļa no tiem kļuva par barotni A.Pumpura sacerētājam "Lāčplēsim", kurš, lai gan

iznākšanas brīdī vērtēts kā viens no eposa variantiem, ir vienīgais no tiem, kas spējis iegūt un saglabāt paliekošu nozīmi arī 20.gadsimtā.

Par A.Pumpuru var teikt, ka viņš ir dzejnieks, kurš jutis īstās eposa proporcijas, kas sevī ietver gan plašu mitoloģisku informāciju, tomēr tai nekļūstot pašmērķīgai, gan vēsturiskumu, gan folkloras materiāla veiksmīgu atlasī. Plaši pazīstamus motīvus A.Pumpurs papildinājis ar mazāk pazīstamiem folkloras elementiem, kā arī licis lietā savu fantāziju. A.Pumpurs ir veiksmīgi sasaistījis teiku un vēstures notikumus, un nevis balstoties uz teorētiski izstrādātām koncepcijām, ar kādām sevi sasaistīja J.Lautenbahs, bet ļaujoties radošai dzejnieka iedvesmai.

A.Pumpura "Lāčplēsis" ir cieši saistīts ar visu laikmetam raksturīgo episko meklējumu tradīciju. Dzejnieks ir rūpīgi vērtējis savu priekšsteču un sacensību devumu, un, ja atsevišķus sižetus, motīvus, tēlus, folkloras materiālus atradis par vērtīgiem un nozīmīgiem izmantošanai arī savā darbā, tad devis tiem jaunu funkcionālu pielietojumu, kas eposa būvi padara stiprāku un idejiski ietekmīgāku. Visraksturīgākā šajā ziņā ir A.Pumpura attieksme pret mitoloģiju un jaunradīto kvazimitoloģiju. Viņš tāpat kā F.Mālbergs "Staburagā un Liesmā", J.Lautenbahs "Niedrišu Vidvudā" iesāk vēstījumu ar dievu pasaules atspoguļojumu, taču A.Pumpuram dievi ir patstāvīgās

pagātnes simbols, tāpēc to līdzdalība sižetiskajā risinājumā arī ir simboliska.

A.Pumpurs "Lāčplēsi" nav atstājis bez ievēribas arī pagājušajā gadsimtā populāro baltu mitisko senci Videvudu. A.Pumpurs tradicionālo priekšstatu par Videvudu papildina ar savu, ne uz pagātni, bet uz nākotni vērstu interpretāciju. Eposa darbībā, kad Lāčplēsis iepazīstas ar Videvuda mācībām, šis mitiskais sencis kļūst ne tikai par nacionālo sakņu izteicēju, bet par latviešu esamības vispārcilvēciskās vērtības apliecinātāju un nākotnes garantu.

Īpašu uzmanību pelna A.Pumpura radītā tēlu sistēma, kura veidota tikpat pārdomāti un proporcionāli kā folkloras un mitoloģijas iesaiste tekstā. Galveno varoņu trijotne - Lāčplēsis, Spīdala, Laimdota ir ļoti veiksmīga izvēle gan no sižetiskā spraiguma viedokļa, gan no episkās koncepcijas viedokļa. Spīdalas pārtapšana no ienaidnieces par sabiedroto, pagātnes pārvārešana pauž A.Pumpura vērtējumu daļai laikabiedru, savas tautības noliedzējiem, vienlaikus tiem piedāvājot atgriešanās ceļu. Tēlu skaits "Lāčplēsi" izvēlēts mērķtiecīgi un ar domu, lai šajos tēlos simboliskā veidā tiktu atklātas nacionālā rakstura iezīmes, nevaizoties runāt arī par glēvulības, nodevības un nelietības klātbūtni latviešu vidū.

Mitoloģija, folkloras, vēsture, kristietība, paša fantāzija - tie ir elementi, kurus par pamatakmeni savās eposa versijās centās likt F.Mālbergs, E.Dinsbergs,

J.Lautenbahs, bet bāzējoties uz vienu elementu, autori kļuva vienpusīgi, cenšoties izmantot vairākus, darbi iznāca saskaldīti un neviengabalaini. A.Pumpura interpretācija spējusi apvienot visus šos elementus vienā veselumā, gan jaunās krāsās liekot izeizaigoties etniski tradicionālajām kultūras vērtībām, gan risinot aktuālus nacionālās pastāvēšanas jautājumus.

A.Pumpura "Lāčplēša" kā nacionāla eposa nozīme meklējama ne tik daudz šī darba estētiskajā kvalitātē, kas tomēr ir sava laikmeta līmeņa ierobežota, bet gan tajā ietekmē, ko šis darbs atstājis uz nākošo laiku, kļūstot gan par ierosmju avotu nacionālās mākslas un literatūras tālākā attīstībā, gan par nacionālās identitātes stūrakmeni vispār.

2.A.Pumpura eposa "Lāčplēsis" receptija un interpretācija - nacionālā eposa "performance"

Eposs specifisko ārpusliterāro funkciju - būt sabiedrības ideālu paudējam un apliecinātājam nespēj realizēt vienīgi kā teksts. Līdzīgi arhaiskajiem eposiem arī 19.gadsimta eposam ir nepieciešama performance, protams, ne vairs ritualizēta uzveduma veidā. Ietekme uz mākslu, literatūru, ideoloģiju, tēlu pārtapšana nacionālos simbolos ir galvenie nacionāla eposa pastāvēšanas parametri.

A.Pumpura "Lāčplēsis" īsti novērtēts tiek tikai pēc tam, kad tā tēli un sižets guvuši jaunu interpretāciju Raiņa daiļradē. A.Pumpura radīto tēlu aktualizācija

Raiņa daiļradē. A.Pumpura radīto tēlu aktualizācija kļūva arī par paša A.Pumpura darba aktualizāciju. A.Pumpura radītie un Raiņa pārradītie tēli neatkarības cīņu un vēlākos nostiprināšanās gados kļūst par reālu tautas garīgā spēka avotu. Ungāru folklorists P.Domokošs teicis, ka mazu tautu eposam, salīdzinājumā ar citiem žanriem, ir neiztrūkstoša ideoloģiska, politiska un mākslinieciska virsvērtība. Brīvvalsts gados visizteiktāk realizējas ideoloģiskā virsvērtība, nebrīves laikos makslinieciskā virsvērtība. Pirms Otrā Pasaules kara jaunatnei un karavīriem paredzētie izdevumi ir tie, kas visbiežāk atgādina par Lāčplēsi. Pats vārds iegūst sugas vārda nozīmi, jo tajā tiek saukti gan Lāčplēša ordeņa kavalieri, gan arī visi brīvības cīņu dalībnieki, pat visi karavīri. 20.-30.gados Lāčplēsis ieguva simboliska varoņa statusu un atbilstoši šādai interpretācijai tika aktualizēts A.Pumpura eposs "Lāčplēsis". Mākslinieciskās interpretācijas ziņā nekādas nozīmīgas jaunas nianšes šai laikā Lāčplēša tēma neiegūst, izņemot A.Niedras trimdā sarakstīto drāmu "Kangars", kurā A.Niedra, radikāli izmainot Kangara un Lāčplēša attiecību tradicionālo skatījumu, nostājas pret Lāčplēša uztveri, kāda veidojas dzimtenē. A.Niedras interpretācijā Lāčplēsis ir aprobežots spēkavīrs, bet Kangars veidots kā nesaprasts praviētis. Šajā tēlā A.Niedra ir attēlojis pats sevi. A.Niedra, kurš tika izraidīts trimdā savas kļūmās politiskās izvēles dēļ, nostājās krasā

opozīcijā zaudētajai dzimtenei. Pilnīgi citādi tas bija ar cilvēkiem, kuri trimdā nokļuva Otrā Pasaules kara rezultātā notikušās Latvijas okupācijas dēļ. Raiņa vārdi "pastāvēs, kas pārvērtīsies" izvirza smagu dilemmu trimdas sabiedrībai - kā, svešumā dzīvojot, mainīties, nepakļaujoties svešumam, kā saglabāt savu latviskumu, nezaudējot realitātes izjūtu. Žurnāls "Lāčplēsis" izvēlas klišeiskus, apbružātas izteiksmes pantīņus, kuros sauķļu stilā daudzina Lāčplēša garu. Trimdas situāciju skaudrā, beziluzorā stilā, izmantojot Lāčplēsi kā galveno varoni, romānā "Lāčplēsis trimdā" tēlojis Dz.Sodums. Trimdas dzīvē realizējas divas Lāčplēša interpretācijas - "bankrotieru un sakauto" trimdai viņš kļūst par plāksteri mūžam nedziedināmām brūcēm, bet tiem, kas mēklē jaunajā realitātē pastāvēšanas iespējas - atbalsta punkts līdzsvara saglabāšanai.

Lāčplēša nozīmi latviešu tautas apziņā novērtēja arī abas okupācijas varas - gan nacisti, gan komunisti. Neskatoties uz to, ka Lāčplēša vārds cieši saistās ar cīņu pret vāciešiem, nacistu okupanti akceptē Lāčplēša dienu tradīcijas. Tāpat arī no komunistu varas puses Lāčplēsis, neskatoties uz tā "buržuāzisko biogrāfiju" brīvvalsts laikā, tika atzīts par piemērotu boļševistiskās propagandas vajadzībām, protams, bija nepieciešami uzlabojumi tēla veidolā un izpratnē, ko centās veikt J.Sudrabkalns, A.Upīts u.c. Okupācijas varu centieni gan neradīja nopietnas izmaiņas

Lāčplēša uztveres tradīcijās. Pēckara gados šīs tradīcijas ir paplašinājušās ar vairākiem nozīmīgiem sasniegumiem. Jaunas būtiskas nianšes Lāčplēsim, Spīdalui, Melnajam bruņiniekam ir J.Petera dzejā. Pati nozīmīgākā jaunāko laiku Lāčplēša tēmas interpretācija, vienlaikus gan tradicionālo akceptējoša, gan novatoriska ir M.Zālītes rokopera "Lāčplēsis". Sižetiskie meti ir pārņemti no A.Pumpura, bet Lāčplēša varonības koncepcija ir būtiski mainījusies. M.Zālītes Lāčplēša ausu spēks ir nevis sakarībās ar mītisko senci, bet spējā dzirdēt savu sirdsbalsi, savu tautu, savu dzimteni. Lāčplēša kā garīga spēka nesēja interpretācija ienes izmaiņas tradicionālajā varoņu attiecību shēmā. Rokoperā nav Spīdaldas (Spīdolas), jo M.Zālītes Lāčplēsis pats ir apguvis "valdošās dailes" pasaules skatījuma principus. M.Zālītes varoņiem raksturīga latviešu tautas cilvēciskā pieredze vēstures likločos. Nozīmīga un veiksmīga ir arī M.Zālītes formas izvēle. Rokoperas daudzie tūkstoši skatītāju tuvināja izrādes episki mītiskai performancei.

Latvieši sevi kā nāciju pasaules sabiedrībā pieteica vēlini, pārvarot cittautiešu nelabvēlību, bieži vien arī paši savas šaubas un neticību. Etniskā kultūra - folklorā, mitoloģijā, tradīcijas 19.gadsimta vidū kļuva par atspēriena punktu sevis apzināšanai sava likteņa izpratnē. Tuvāk iepazīstot etnisko mantojumu, pirmās

latviešu inteligentu un mākslinieku paaudzes bija spiestas konstatēt, ka šis mantojums tomēr ne vienmēr spēj sniegt visu, ko no tā sagaida. Starp folkloras krājumiem nebija atrodamas heroiskas varoņdziesmas, kas varētu veiksmīgāk kā jebkurš cits žanrs modināt tautā pašcieņu un pašapziņu. Mēģinājumi atjaunot un atdot tautai eposu kļuva par aktuālu uzdevumu vairākām dzejnieku paaudzēm. A.Pumpura "Lāčplēsis" kļuva par veiksmīgāko idejas realizāciju.

Uz folkloru balstītais, bet būtībā jaunradītais eposs, kļuva par mezgla punktu latviešu garīgajā attīstībā, noslēdzot vienu laikmetu, tas sevī saglabāja atdzimšanas potences, kas vēlākos laikos realizējas trīs aspektos:

- politikā,
- ideoloģijā,
- makslā.

Šī pētījuma mērķis bija iezīmēt eposa tapšanas un pastāvēšanas pamatmetus, galveno akcentu liekot uz idejas rašanās kultūrvēsturisko kontekstu un 20.gadsimta nozīmīgākajām interpretācijām literatūrā, taču jāatzīst, ka eposa nozīme un ietekme latviešu literatūrā ir plašāka par tiešajām sižetiskajām interpretācijām. Eposam raksturīgais viengabalainais pasaules skatījums, varonības kā vitālas nepieciešamības akcepts jūtams ne vienā vien 20.gadsimta latviešu literatūras poēmā un romānā

(A.Čaks, A.Grīns, J.Veselis u.c.). Eposa pasaules redzējuma principu reminiscences modernajā literatūrā ir patstāvīga pētījuma vērts temats.

No otras puses, eposs nav zaudējis savu nozīmību latviešu kultūras identitātes atjaunošanā. Eposa kategorijās iespējamus formulējumus sava novada savdabībai cenšas rast daži Latgales kultūras darbinieki. T.Puisāns ir izvirzījis polemisku domu, ka latviešu folkloras episkais varonis nav raksturīgs latgaliskajai mentalitātei. Latgaļu dzejnieks Karūdnīks ir ķēries pie latgaliešu eposa "Cyrmaļauds" veidošanas (sākums publicēts žurnāla "Jauno dzeive" 3.numurā). Vai šiem centieniem būs tikpat paliekoša nozīme kā 19.gadsimta eposa meklējumu procesam kopnacionālajā kultūrā vai arī mūsdienu Latgales savdabības apliecinājums tiks rasts citiem līdzekļiem, rādīs laiks.

Laika ziņā ir arī jaunu māksliniecisku eposa interpretāciju iespējas, jo eposs nav laika ierobežots. Tas ir mūžīgi esošs un mūžīgi topošs.

INTRODUCTION

The beginnings of Latvian epic run back to the late 19th century when the first generations of Latvian intelligentsia ("Jaunlatvieši" - Young Latvians - and the representatives of National Romanticism - the first significant trend in Latvian literature) acknowledged literature and epic in particular as an important vehicle for ideas of national collective individuality and self-determination.

Since Latvian epic "Lāčplēsis" by A.Pumpurs has originated as an ideological artifact to affirm Latvian community as nation, it contains assertion and declaration of the most important principles and values of the epoch and subsequently has exerted influence upon Latvian literature.

The aim of this research is to trace the origin and investigate the development of Latvian epic. Another goal of this project is to develop deeper understanding of historical and contemporary functionality of Latvian epic, in the literary and cultural context of Latvia.

The theoretical and methodological principles of the research are based on the opinions expressed by such academic folklore and literary scholars and aestheticians as B.Beck, W.Ker, N. and H.Chadwicks, C.Bowra, L.Honko, A.Veselovskiy, E.Meletinskiy, M.Bakhtin etc.

The theoretical conception about the specific character of

Latvian epic is based on the opinions expressed by Latvian scholars J.Rudzītis, J.Kursīte, V.Vāvere, L.Adamovičs, E.Zicāns etc.

E m p h a s i s i s p l a c e d on the attempt to make a systematical survey of the genesis of Latvian epic and to give an evolution of the functionality of Latvian epic in literature, including ideological aspects, too. Until now no comprehensive study of these problems exists in Latvia or abroad.

The new assumptions and ideas of the dissertation have been included in 5 publications, as well as in seminars and courses of lectures. Several reports have been made at scholarly conferences.

Chapter 1

BASIC PRINCIPLES OF EPIC THEORY

Numerous scholars have made attempts to find consensus about definition of the epic. Any definition of the concept calls upon a manifold vision of complementaries. The phenomenon of the epic comprises mythological epic of ancient times, heroic poems of the Middle Ages, national epics of 19th century.

The admiration for heroes on whose actions depends the fate of a tribe, a nation or the human race made the basis of epic. Heroes are the champions of man's ambitions to pass

beyond the oppressive limits of human frailty to a fuller and more vivid life, to win as far as possible a self-sufficient manhood, which refuses to admit that anything is too difficult for it.

An epic is a performance, which makes listeners participate in the epic actions. The aim of the epic is the creation of collective knowledges, consequently, the epic is not a mere literary enterprise, but a phenomenon of the civilization.

The 19th century is a turning point in the development of epic forms, since the epic turned into a symbol and source of national identity. Folklore does not necessarily incorporate everything characteristic of a contemporary nation, however, folklore served as subject matter for epics by E.Loennrot, F.R.Kreuzwald, J.Mackferson, F.Mistral, A.Pumpurs. The national epic - is that of reception and interpretation. The national epic is important as a consolidating power of the nation.

Chapter 2

EPIC AND LATVIAN FOLKLORE

The first part of this chapter is devoted to epical elements in Latvian folk songs. The second part deals with the theoretical background of search for epic in folklore and literature in the 19th century.

The lyric quatrain is the most common in Latvian folk songs. However, two groups of songs, - wedding songs and mythical songs (about the so called "steps to the heaven") are different in their shape, structure and poetic diction. Specifically, the mythological songs are oral poems about a hero of great importance. He wanders over three worlds (the entire universe), fights supernatural powers. In these great actions the gods take an interest or an active part. However, the structure and volume of folksongs do not provide sufficient evidence to assert that these songs are part of the Latvian folk epic.

At the beginning of the self-assertion of the national community, when collecting of the folklore had just started the search for a folk epic had become one of the most important tasks for intelligentsia.

The concept of epic tradition expanded into diversity of opinions. J.Sproģis and some Baltic German intellectuals regarded Latvians as a "lyrical" nation without epic traditions. Professor of the University of Dorpat (Tartu) J.Lautenbahs proposed the concept of the mythological disintegration of the epic. He argued that every single quatrain of a folksong is a small piece of a once existent great epic. A.Pumpurs held the opinion that Latvians had lost epic tradition, because of the unfavourable historical situation. These concepts were not confirmed by scholar.

Chapter 3

LATVIAN LITERARY EPIC

This chapter deals with efforts of Latvian poets to create an epic based on folklore and capable of encouraging the development of the national consciousness.

A wide range of poets (from the so called Old-Latvians to Rainis) were interested in the idea of the epic. Before making an attempt to create the epic Latvian poets were developing their skills by writing ballads. They were narrative poems written in deliberate imitation of the form, language, and spirit of the folklore, specifically, cosmogonic songs. The elements of folklore were supplemented with details from chronicles dealing with Latvian past before German invasion.

These poems have no aesthetic value, however, they incorporate the motifs of the coming epic.

J.Lautenbāhs made an attempt to create an epic based on his own scholarly concept. He tried to reconstruct the mythical epic by joining separate elements of folklore. However, he failed in the long run. His assumption, that contemporary literature might be able to develop from folklore directly, proved to be invalid and his verse - commonplace and shallow.

Rainis was interested in motifs used by J.Lautenbāhs, specifically, the God and the Devil, the Sun, the creation of the universe. Rainis rested on the assumption, that an

epic centered round man should be based on folktales, and an epic centered round woman should be based on folksongs. Rainis did not carry out his project. He made his contribution to the concept of epic by creating drama "Uguns un Nakts" (The Fire and the Night) on the basis of Pumpurs' epic "Lāčplēsis".

Chapter 4 LATVIAN NATIONAL EPIC

Chapter IV deals with the epic "Lāčplēsis" created by A.Pumpurs. Contrary to his predecessors A.Pumpurs succeeded in joining elements of mythology, folklore, history, and fantasy of his own. He concentrated on historical events, and used mythological elements to stress the national peculiarities of Latvian "Weltanschauung".

The significance of "Lāčplēsis" is due to the impact it has exerted on the 20th century Latvian literature.

Pumpurs' epic was not saluted in 1888, when it was published. Public interest was aroused at the beginning of the 20th century after Rainis had written his drama "The Fire and the Night". Rainis expanded the philosophical background of "Lāčplēsis", and demonstrated verse of high aesthetic value.

The epic is ranked by many critics as the highest of all genres. It tends to encompass the world of its day.

including ideological, political, and artistic "surplus" (term used by P.Domokos).

Lāčplēsis transformed into a symbol of a national hero, that developed during the years of independence. However, no essential new interpretations were created. The situation changed dramatically after the loss of independence, when new literary interpretations appeared both in exile, and in Latvia (Dz.Sodums "Lāčplēsis in exile", poems by J.Peters, rockopera by M.Zālīte). Lāčplēsis who used to be a symbol of physical power turned into a symbol of spiritual power.

The work a whole generation of poets had been pursuing was accomplished by A.Pumpurs. Since poets and writers of the 20th century have accepted the symbolic content and value of poetic images created by A.Pumpurs, they continue to interpret and expound the epic in connection with contemporary social and aesthetic ideas.

ВВЕДЕНИЕ

Первые поколения латышской интеллигенции в XIX веке - младолатыши и народные романтики возможность развития личной свободы видели только в тесной взаимосвязи с реализацией идеалов национального возрождения.

Поиски подтверждения национального сознания как ценности получили яркое выражение и в литературе, в первую очередь, в форме эпоса. Созданный А. Пумпурсом эпос "Лачплесис" содержит в себе все важнейшие выводы и ценности эпохи, которые получили неиссякаемое значение и для последующих времен.

Научные исследования и комментарии к "Лачплесису" на русском и других языках дали возможность включить это произведение в орбиту международного литературоведения.

Цель данной диссертации - проследить процесс становления латышского эпоса, анализируя все литературные варианты попыток создания национального эпоса, а также функциональность эпоса в латышской жизни и литературе в XX веке.

Теоретическую и методологическую основу исследования составляют аналитично-критическое и синтетическое освоение выводов различных школ и течений литературоведения, фольклористики и эстетики, изложенных в работах Е. Бека, В. Кера, Н. и Х. Чадвиков, С. Бауры, Л. Хонко, А. Веселовского, Е. Мелетинского, М. Бахтина и др.

На трудах Я. Рудзитиса, Я. Курсите, В. Вавере и др. основаны теоретические представления о специфике латышского эпоса.

Основные методы исследования - историко-генетический и

историко-функциональный.

Структура диссертации состоит из введения, 4-х глав, заключения, списка источников и вспомогательной литературы. Во введении определена формулировка предмета исследования, его цель, задачи, обоснована актуальность темы; раскрыта методологическая и теоретическая основа диссертации, ее структура, научная и практическая значимость. В первой главе изложены основы теории эпоса. Во второй главе рассмотрен латышский фольклор с точки зрения эпических возможностей. В этой же главе дается обзор разных интерпретаций фольклора в прошлом веке. В третьей главе рассматриваются попытки поэтов разных поколений на фольклорной основе создать эпос. Четвертая глава посвящена концептуальными взглядами на эпос А. Пулпура, интерпретации и рецепции его "Лачплесита".

Выводы диссертации изложены в 6 научных публикациях, в 5 докладах на научных конференциях, а так же на лекционных курсах и спецкурсах в Латвийском Университете.

Г л а в а I

ОСНОВЫ ТЕОРИИ ЭПОСА

Последователи многих течений пытались найти единую дефиницию эпосу. Однако знание канонического различения не способны растолковать феномен эпоса, который объединяет в одном жанре эпифилологически эпос древних времен, героические поэмы средневековья и произведения новейшего времени (второй половины XIX века).

Эпоэ объединяет все теоретикам издан в едином стиле и в то же время создает при всей однородности, различиях стилей для многообразия. Важно

часть эпоса – перформанс, с помощью которого происходит вовлечения слушателей в действие эпоса. Эпос является хранителем групповой тождественности, поэтому цель его – создания коллективных знаний, иначе говоря, эпос не только явление литературное, но и феномен цивилизации. История формы реализации эпоса весьма разнообразна. Типологию эпоса можно рассмотреть с разных точек зрения, с точки зрения формы, содержания или специфики функционирования. Универсальный принцип в типологии эпоса – рассмотрение данного явления в антономических парах понятий: первичный / вторичный; устный / литературный; мифологический – исторический.

Своеобразное значение в истории культуры принадлежит литературному эпосу (Вергилий, Тассо, Камюш), которые созданы по идейному и формальному образу фольклорных эпосов.

Новый поворот в историческое развитие эпоса относится к 19 веку, когда для многих молодых наций эпос стал одним из символов и источников национального тождества. Фольклорное наследие не всегда содержит в себя все для репрезентации современной нации, поэтому эта эпоха характерна литературными обработками фольклора. Яркие примеры такого подхода – сочинения Э. Ленрута, Ф. Р. Гренцвальда, Дж. Макферсона, Ф. Мистрала, А. Пунпурса.

Национальный эпос – это, в основном, вопрос рецепции и интерпретации. Главное, чтобы такой эпос в рамках нации имел значение, равноценное другим символам нации.

Г л а в а II

ЭПОС И ЛАТЫШСКИЙ ФОЛЬКЛОР

Латышский песенный фольклор состоит, в основном, из

четверостишия лирического характера. Однако, два цикла - трагедийные песни и мифологические песни о "небесной лестнице" по своему объему, структуре, поэтике сильно отличаются от обычных стандартов. Особенно это относится к мифологическим песням. В этих песнях действует четко выраженный мифический герой, который имеет встречи с богами, путешествует по трем мирам, борется с чудовищами, в финале происходит мифическая свадьба. Некоторые исследователи связывают эти песни с календарными обрядовыми традициями, однако, в этих песнях отсутствует календарная конкретность.

Чтобы установить истину, необходимо масштабное сравнительное изучение этого материала.

В начале процесса национального возрождения, когда только начинался сбор фольклорного материала, поиски народного эпоса стали одной из важнейших задач интеллигенции. Но первые мысли по этому поводу относятся уже к XVIII в., когда интерес к латышскому фольклору проявили балто-немецкие писатели Г. Х. Меркель и Т. Г. Хипель, которые считали что латыши в древности имели эпическую традицию, но в связи с неблагоприятными историческими условиями эта традиция потеряна. Это мнение в последующих десятилетиях стало популярным и среди многих латышей. Были и другие мнения. И. Сдрогис и некоторые балто-немецкие культурные деятели считали латышей лирическим народом, у которого никогда не было эпических традиций. Необычный ход мышления представляет профессор Дорпатского Университета Е. Лаутенбах, который выдвигал идею мифологического разложения. По его мнению все четверостишия являются канцелярскими древними мифологическими эпосами. Однако, надо отметить, что ни одна из этих концепций строго научного подтверждения не имеет.

Г л а в а III

ЛАТВИЙСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЭПОС

В третьей главе рассматриваются вопросы, связанные с намерениями поэтов создать на фольклорной основе эпос, который бы мог служить целям развития национального самосознания. Это идея была интересна для нескольких поколений поэтов, начиная с поэтов старолатвийской ориентации и кончая Райнисом.

Как правило, все авторы, намеренные работать с большими эпическими проектами, начинали с коротких балладических форм. Переработка мотивов сказаний и легенд в стихах была актуальным методом поэтической деятельности в прошлом веке. Особенно много перерабатывались этиологические и космогонические песни. Эти мотивы связывались с материалами исторических хроник, в которых содержалась информация о латвийской древности.

Е. Лаутенбах свое поэтическое творчество посвятил реализации своих научных концепций. Е. Лаутенбах был продолжателем дел первых народных романтиков – Аусеклиса и А. Пумпурса, поэтому в его творчестве мало поэтической свежести. Однако, в вопросе эпоса он представляет новый подход. Он пытается воссоздать архаичный эпос, объединяя в одно целое все фольклорные материалы. Е. Лаутенбах был уверен, что только на основе фольклора может быть создана современная литература. Усилия Е. Лаутенбаха не увенчались успехом, во-первых, потому что его методологический подход к фольклору был весьма сомнительным, а во-вторых, эстетическое качество его сочинений было неудовлетворительным.

Вопрос об эпосе был интересным и для некоторых поэтов XIX века, для Райниса в том числе. Райниса заинтересовал тот же

мифологический материал, который свое время занимался и Е. Даутенбах, т.е. Бог и Черт, Фантазия, сотворение мира. Райнис задумывает диптих эпосов по подобию древних грехов. Один он хотел повести о судьбе женщины, в другом отобразить судьбу мужчины. Параллельно этому проекту Райнис задумывает исторический эпос "Demgaitis cāsts" (Повесть Демгайта) о борьбе древне латышских княжеств с немецкими агрессорами. Ни одного из записов Райнис не реализует. Очевидно в национальной литературе эпохой эпоса был XIX век.

Г л а в а IV

ЛАТЫШСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭПОС

В четвертой главе рассматривается эпос А. Пумпурса "Лачплесис", принципы его создания, функциональность в литературе и в культуре.

Об А. Пумпурсе можно сказать — он чувствовал настоящие пропорции эпоса. Мифологические, фольклорные, исторические материалы он умело объединил со своими фантазиями. Он тщательно ознакомился с работами других поэтов. В центре внимания А. Пумпурса — исторические события, но он не отказывается и от популярных в то время мифологических мотивов. Он не пытается воплотить в свою работу всю мифологию, начиная с сотворения мира, но этот мифический элемент использует лишь для подчеркивания своеобразия латышских взглядов на мир.

Число образов в "Лачплесисе" А. Пумпурс избрал с таким расчетом, чтобы каждый из них характеризовал одну черту национального характера.

Мифология, фольклор, история, христианство – эти элементы, один из которых доминирует в других литературных эпосах, лишь А. Пунпурс сумел организовать в гармоничное целое.

Главное значение "Лачплесиса" в оказанном влиянии на литературу и таким образом и на вид эстетизации мира в латышском обществе XX века.

После опубликования в 1888 году "Лачплесис" не сразу получил оценку как сочинение, важное для национального самосознания. Лишь в начале XX века в свете пьесы Райниса "Огонь и Ночь", в которой использован сюжет и образы А. Пунпурса, общество заинтересовалось первоисточником. Такая запоздалость объяснима переменами общественной мысли. В конце XIX, в начале XX века движение национального возрождения потеряло значимость перед обострением социальных конфликтов. Только после революции заново зазвучали национальные идеи. С этим и связан выбор Райниса. Пьеса Райниса имеет как и углубленный философский смысл, так и новые современные эстетические качества. Созданные А. Пунпурсом, а потом Райнисом пересозданные образы во времена Первой мировой войны и в боях за независимость стали реальным источником духовных сил народа. Эпосам малых народов характерна идеологическая, политическая и художественная сверхценность. В годы независимости чаще всего выражалась идеологическая и политическая сверхценность. Именем Лачплесиса был а н а з в а н а высшая государственная награда – орден – за воинскую доблесть. День освобождения Риги от немецких захватчиков был назван днем Лачплесиса. Имя Лачплесис становится именем нарицательным. Так называется не только кавалеры ордена, но даже все войны. В эти годы Лачплесис получает статус символического, национального героя. Однако в плане художественной интерпретаций это бремя не

вместо художественного изысканного вклада.

Визуальная символика речевого плаката Латвийской независимости. Мотивы "Лачплесиса" в своих целях пытались использовать как и нацистские, так и коммунистические пропагандисты, но это не повлекло за собой серьезных изменений в процессе восприятия Лачплесиса. Наоборот, последовательно художественные интерпретации как в эмиграции (Дз.Модулис "Лачплесис в изгнании"), так и на родине (стихотворения Я.Петерса, оперы М.Залите) внесли новый, обновляющий вклад в традиционную интерпретацию. Лачплесис от символа воинской силы стал символом духовной силы. Важно отметить, что все авторы, обращающийся к теме Лачплесиса используют самые современные поэтические способы, таким образом, сочинения о Лачплесисе всегда являются "старой песней в новых звуках".

Латыши себя как нацию в мировом сообществе объявили во второй половине прошлого века. Это "запоздалость" выразилось как в литературе, так и в культуре в целом. Фольклор, мифология, традиции стали опорным пунктом самосознания, осмысления своей неповторимой судьбы. Однако, этническое наследие, имеющее столь большое значение в начальном этапе формирования национального самосознания, не всегда отвечало всем требованиям тождества современной нации. Обработка фольклорных мотивов стала важным этапом развития национальной культуры, в частности литературы.

Особенно интересно и многообразно развивался процесс попыток создать национальный эпос. Попытки создать эпос стали важнейшей задачей для нескольких поколений поэтов. А.Пумпурс, создавший эпос "Лачплесис", решил задачу эпохи. В дальнейшем созданные

А. Пунпурсон на фольклорной основе образы и сюжеты стали источниками как для национальной идеологии, так и для развития современной литературы. Поэты и писатели XX века, приняв символическое значение образов А. Пунпурса, дают им как современную идею интерпретацию, так и качественно новое поэтическое решение.

Существенная часть татвильской национальной культуры - традиции Лачплесиса - продолжает быть важной частью современной литературы и культуры в целом.

PIEZIMĒM